

ОЛЕНА ГЕННАДІЇВНА ЮШКЕВИЧ,

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра теорії та історії держави і права;

 <https://orcid.org/0000-0003-0024-6070>,
e-mail: el.iushkevich@gmail.com

АДВОКАТ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

Досліджено позиції науковців, адвокатів щодо визначення поняття «адвокат дитини». Незважаючи на те, що в Україні вже майже три роки здійснюється сертифікація адвокатів дитини, ведеться відповідний реєстр, сьогодні українське законодавство не регламентує поняття «адвокат дитини», не закріплює вимоги до такої спеціалізації. Проаналізовано можливості, які надає Вища школа адвокатури Національної асоціації адвокатів України для отримання спеціалізації «адвокат дитини». Розглянуто досвід інших країн щодо використання на практиці понять «адвокат дитини у сімейних судах», «адвокація дітей» та встановлено вимоги до адвоката дитини.

Ключові слова: адвокат дитини, адвокація, дитяче право, дитина, дитячий адвокат, права дитини, неповнолітні.

Оригінальна стаття

ВСТУП. У загальному розумінні поняття «адвокат дитини» в Україні та всі належні до нього структурні елементи (сфери захисту, строки, підвідомчість тощо) розвивалися та розвиваються разом з інститутом адвокатури. Захист прав дітей завжди був актуальним питанням. Майже кожного дня діти потребують допомоги адвоката у сімейних, спадкових, трудових та інших спорах. У зв'язку з теперішньою ситуацією в Україні – збройною агресією росії – виникають нові гострі питання захисту прав дітей: евакуація з місць проведення бойових дій, деокупованих територій; перетин державного кордону; облік та забезпечення дітей як внутрішньо переміщених осіб тощо. На жаль, має місце злочинність серед дітей та щодо дітей, які відповідно стають безпосередніми клієнтами адвокатів.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Мета статті полягає в дослідженні сутності діяльності адвоката дитини. Враховуючи мету дослідження, потребують вирішення такі *завдання*: проаналізувати відповідні акти законодавства у сфері захисту прав дитини в Україні; дослідити позиції науковців щодо розуміння поняття «адвокат дитини»; визначити рівень кваліфікації адвоката дитини; окреслити коло справ, в яких діти потребують захисту за участі адвоката.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. Окремі питання захисту прав дитини в Україні за участю адвоката були предметом дослідження М. Буроменського, М. Бабішеної, О. Навроцького, О. Погорілець, Т. Симоненко та ін. Слід зазначити, що

безпосередньо дослідженню поняття «адвокат дитини» приділяли увагу українські адвокати – лектори Вищої школи адвокатури (далі – ВША) Національної асоціації адвокатів України (далі – НААУ), які викладають курс «Адвокат дитини», Г. Гаро, Т. Гнатюк, У. Ковна, Г. Колесник, Д. Незвіський, П. Пархоменко, О. Поєдинок, Т. Попко, С. Савицька.

Інтереси дитини в цивільному провадженні розглядалися адвокатом, сімейним медіатором, головою секції із сімейного права НААУ Г. Гаро (2020). У співавторстві було розроблено відповідний методичний посібник для адвокатів та інших зацікавлених осіб, де розглянуто особливості правового статусу дитини в цивільному процесі з метою забезпечення її інтересів у відповідних справах. У методичних рекомендаціях враховано досвід практикуючих адвокатів у сфері захисту прав дитини в цивільному процесі, що теоретично, законодавчо та практично розвивають поняття «адвокат дитини».

Проблемам правового захисту та притягнення до відповідальності учасників освітнього процесу в ситуації кібербулінгу присвячено публікації адвоката, медіатора, керівника центру «Адвокат дитини» ВША НААУ, заступника голови комітету із сімейного права НААУ Л. Гретченко (2022). Так, ефективним способом захисту прав потерпілого в ситуації булінгу є застосування до правопорушника цивільно-правової відповідальності, що враховує відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої цькуванням, а також за потреби

захист честі, гідності, ділової репутації (спростування недостовірної інформації).

Досвід міжнародних установ, що здійснюють правовий захист дітей та існують у багатьох країнах у різних формах, досліджували М. Бабішена, Г. Гаро (2019), Ю. Сегеда (2019). Зокрема, адвокат для дітей у США – це фахівець, який захищає права неповнолітніх у сімейних справах, справах щодо вчинення насильства над дітьми. Найбільшою організацією є Національна асоціація адвокатів для дітей (НАСС) – некомерційна дитяча адвокатська та професійна організація, діяльність якої спрямована на покращення благополуччя дітей та сімей у США. Її основне завдання – надання правової допомоги дітям. Канадські провінції мають різні установи, які є незалежними представниками дітей. У восьми канадських провінціях є офіційний адвокат для дітей, завданням якого є захист інтересів та добробуту, а також захист прав дітей у межах системи кримінального правосуддя. У Франції створений Дитячий центр адвокатури у Парижі (САС), який є неприбутковою організацією, що фінансується громадою та допомагає дітям, які постраждали від насильства (Гаро, Бабішена, 2019; Сегеда, 2019).

Чимало досліджень проблем захисту прав дітей за участі адвоката дитини проведені іноземними науковцями. Н. Сесілія Силіло-Цішонга (1990) досліджувала потенціал для адвокації з питань дітей, що є у конфлікті із законом. Зокрема, вчена зазначила, що діти є вразливими і часто страждають від того, що не можуть висловити дорослим свою думку. Необхідні зміни повинні починатися в сім'ї, для дітей-сиріт – у дитячих будинках, де, якщо не чують батьки та вихователі, потрібне втручання сторонніх осіб, які здійснюють послуги з адвокації. Міждисциплінарний підхід до захисту інтересів дітей, розвиваючи ключові навички за допомогою перевіреного процесу з шести кроків, який використовувався для навчання захисників дітей та створення соціальних змін у всьому світі, пропонують А. С. Райт і К. Дж. Джаффе (2014). Дослідники пропонують ознайомитися з процесом розробки плану та інструментів для кампанії захисту прав дітей у реальному житті та заходами для розвитку навичок, наприклад, як використовувати соціальні медіа для адвокації. Тематичні дослідження адвокаційних кампаній висвітлюють прикладні підходи до адвокації з низки питань, враховуючи добробут дітей, інвалідність, раннє дитинство й освіту.

Наведені наукові дослідження висвітлювали різні сфери життя дитини, в які може бу-

ти залучений адвокат для надання правової допомоги. Поряд із цим ішлося також про послуги з адвокації для дитини, міждисциплінарні підходи в питаннях захисту прав дітей. Отже, все це є передумовами для дослідження та з'ясування ролі адвоката дитини під час захисту прав дітей як індивідуально, так і в межах адвокації.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Загальнотеоретичні і спеціальні методи наукового пізнання дозволили осмислити зміст терміна «адвокат дитини» і досягти поставленої у статті мети. Зокрема, за допомогою методу аналізу окреслено позиції науковців, адвокатів щодо розуміння понять «адвокат дитини», «спеціалізація адвоката», «адвокація дітей». Діалектичний метод дозволив дослідити нормативні джерела у сфері захисту прав дитини, з'ясувати визначення поняття «адвокат дитини» на міжнародному та національному рівнях. Використання гносеологічного методу допомогло усвідомити важливість існування інституту адвокат дитини в Україні, який забезпечує реалізацію прав дитини у правовідносинах з органами опіки та піклування, соціальними службами, правоохоронними органами, судами. Метод сходження від абстрактного до конкретного дозволив показати важливість урахування державою (уповноваженими суб'єктами) підготовки фахівців ВША НААУ – адвокатів дитини, адже українське законодавство потребує внесення змін до регламентації поняття «адвокат дитини», розроблення спеціальних підзаконних нормативних актів щодо ведення справ адвокатом дитини тощо. Застосування порівняльно-правового методу дало змогу продемонструвати єдність підходів до використання понять «адвокат дитини», «адвокація дітей», «дитяче право» в Україні та інших країнах.

Емпіричну базу дослідження становлять наукові праці фахівців у галузі цивільного, кримінального, адміністративного права, а також представників інших галузей права, насамперед міжнародного. Нормативною основою є Конституція та закони України, підзаконні нормативно-правові акти.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Аналіз чинного законодавства у сфері захисту прав дитини дає можливість стверджувати, що на сьогодні термін «адвокат дитини» не міститься в жодному нормативно-правовому акті, проте використовується в юридичній літературі, наукових публікаціях, матеріалах публічних виступів осіб, як правило, адвокатами, що мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю і захищають

права та інтереси дітей в Україні. В результаті пошуку терміна «адвокат дитини» в іноземних виданнях, нормативних актах можна говорити про «Child Advocate Attorney» (США, Велика Британія), «Prawniki dla nieletnich» (Польща). Термінами-синонімами виступають «юрист у справах неповнолітніх», «адвокат (для) неповнолітніх», відповідно англійською – «minor's Counsel (Attorney)», «advokids», «child's lawyer» тощо.

Відомими адвокатами дитини, які не лише захищають права дітей в українських судах, а й здійснюють навчання адвокатів, публікують відповідні статті, є Г. Гаро, Л. Гретченко, П. Пархоменко, О. Поєдинок, С. Савицька та ін. На їх думку, адвокат дитини – це людина, яка: чує думку, позицію дитини та намагається донести її до батьків, уповноважених органів та осіб, що мають заслухати дитину і врахувати її думку при вирішенні спорів; надає правову допомогу; допомагає адаптуватися в новій для дитини обстановці (приміщенні органів опіки та піклування, поліції, суду), зрозуміти систему правоохоронних органів і правосуддя. Він сприяє тому, щоб думка дитини та її інтереси (які не завжди співпадають з бажаннями батьків) були заслухані та враховані при вирішенні спорів (Гаро, 2020). Адвокат дитини має розуміти, що дитина потребує особливого ставлення до себе та особливого поведіння. Саме від поведінки адвоката дитини будуть залежати психологічний комфорт дитини, перебіг справи, формування довіри дитини до дорослих, представників держави (поліції, суддів). Він є провідником дитини, що опинилася в певних життєвих обставинах, у житті дорослих, зокрема у правоохоронній та судовій системах. Саме адвокат має розповісти дитині, що буде відбуватися з нею, які можливі події, документи та люди будуть на шляху подолання проблеми, які у дитини є права та обов'язки (Гаро, 2020).

Під час розгляду змісту поняття «адвокат дитини» чітко виокремлюються правові категорії «адвокат» і «дитина». Керуючись положеннями законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»¹, «Про охорону дитинства»² можна говорити, що адвокат дити-

ни – це особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в передбаченому законом порядку, що полягає в незалежній професійній діяльності адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги особі віком до 18 років (повноліття).

Надаючи загальну характеристику такому правовому явищу, як адвокат дитини, на нашу думку, слід звернутися до поняття «спеціалізація» в українській адвокатурі. Існує чимало підходів до тлумачення терміна «спеціалізація». Узагальнюючи наявні в юридичній літературі думки, О. Хотинська-Нор (2019, с. 84) акцентує увагу на чотирьох основних аспектах спеціалізації в адвокатурі: по-перше, спеціалізація передбачає умовну сегментацію сфер адвокатської діяльності; по-друге, спеціалізація передбачає наявність і концентрацію певних поглиблених (експертних) знань і навичок в адвоката у відповідній, відмінній від інших, сфері адвокатської діяльності; по-третє, обрана як спеціалізована сфера адвокатської діяльності є постійною та пріоритетною для адвоката; по-четверте, спеціалізація позиціонує, персоналізує та вирізняє адвоката серед його колег. А. Бірюкова (2018) додає, що, використовуючи галузевий підхід, спеціалізацію слід тлумачити як зосередження діяльності на відносно вузьких напрямках, окремих технологічних операціях чи видах продукції, що випускається, як розподіл праці за її окремими видами та формами. С. Гайдук (2020) акцентує увагу на спеціалізації адвоката як виборі конкретних правовідносин у конкретній підгалузі на підставі принципу компетентності, відповідно до якого адвокат зобов'язаний здійснювати захист і представництво клієнта компетентно і добросовісно. При цьому вчені виокремлюють рівні спеціалізації (корпоративний, професійний), її напрями (організаційний, функціональний), підстави для спеціалізації (сфера правовідносин (галузева диференціація права), клієнтура або їх поєднання у різних пропорціях) (Іваницький, 2017, с. 353), типи клієнтів (юридична особа, фізична особа).

Якщо враховувати вищевказане, на нашу думку, спеціалізація «адвокат дитини» може бути як на корпоративному (створення в системі органів адвокатського самоврядування структурної одиниці, відповідальної саме за захист прав дітей), так і на професійному (законом передбачено здійснення адвокатської діяльності індивідуально, через адвокатське

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI // База (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 13.01.2023).

² Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 13.01.2023).

бюро та адвокатське об'єднання, які займаються в тому числі захистом прав дітей) рівнях. Сьогодні в Україні при Національній асоціації адвокатів України функціонують комітет із сімейного права, секція захисту прав дітей, комітет захисту прав людини, що разом складають робочу групу «Адвокат дитини».

Більш зрозумілою та загальноприйнятною для спеціалізації українських адвокатів є галузева диференціація права, заснована на теорії диференціації правовідносин. Тут можна говорити про адвоката дитини у цивільних (сімейних, спадкових) справах (цивільне право), кримінальних справах (кримінальне право), справах про адміністративні правопорушення (адміністративне право). Загальновідомим є факт, що кожен нормативно-правовий акт, що регулює правовідносини, в яких учасником є дитина, містить окремі розділи, присвячені особливостям захисту прав дітей.

Як правило, адвокат дитини надає правову допомогу дітям у цивільних справах: питання опіки та піклування, про стягнення аліментів, порядок участі батьків у вихованні, про визначення місця проживання, позбавлення батьківських прав тощо; кримінальних справах, в яких дитина виступає підозрюваною, обвинуваченою, потерпілою, свідком; у справах про адміністративні правопорушення – особа, яка вчинила адміністративне правопорушення.

У будь-яких ситуаціях першим, кого повідомляють про порушення прав дитини, є орган опіки та піклування, рішення якого обов'язкове до виконання, якщо не було звернення за захистом порушених прав та інтересів дитини до суду. Саме на цей орган за законом має обов'язок захисту прав та інтересів дитини, хоча безпосередня діяльність стосовно захисту прав дітей (дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей-сиріт) покладаються на служби у справах дітей. Для допомоги в роботі органу опіки та піклування створені комісії з питань захисту прав дитини із консультативно-дорадчими функціями (Савицька, 2015). Зрозуміло, що у проблемній ситуації дитина, права якої порушено, та навіть батьки чи інші особи, що захищають права дитини, губляться в різноманітті органів, служб та питанні, до якого з цих органів слід звернутися. Таким чином, на практиці виникають питання розмежування повноважень зазначених органів, які документи потрібно подати, строки розгляду і прийняття рішень у справі тощо, які допомагають вирішити адвокати дитини.

Справи щодо визначення місця проживання дітей та участі батьків у їх вихованні

складають значну частину справ за участі дитини. Як наголошують С. Василів та Я. Чабан (2021, с. 81), зазначена категорія справ виникає внаслідок розірвання шлюбу між батьками дитини та встановлення режиму їх роздільного проживання. Вкрай важливим є звернення адвокатом уваги батьків на інтереси та потреби їх дитини, а не на задоволення їх інтересів особистого та майнового характеру. Залежно від професійності адвоката визначення місця проживання дитини та участі батьків в її вихованні може не бути предметом розгляду в суді. Адвокат у таких справах може запропонувати та роз'яснити батькам переваги надання правової консультації, процедури медіації як альтернативного позасудового способу вирішення спірних питань.

Досить актуальним питанням є участь адвоката у процедурі медіації, де він представляє дитину як сторону медіації. На сьогодні медіація за участю дитини можлива у цивільному (до звернення до суду; за умови зупинення провадження у справі у зв'язку із проведенням медіації) та кримінальному (у зв'язку з каяттям, у разі примирення винного з потерпілим, у зв'язку зі зміною обстановки) процесі. Йдеться про впровадження відновного правосуддя в Україні (медіації у кримінальних справах) – процесу, в якому постраждалому та дитині-правопорушнику надаються можливості вирішити питання, пов'язані зі скоєним злочином (каяття, пробачення, матеріальні та моральні збитки), за допомогою нейтральної третьої сторони (медіатора). Ми погоджуємося з О. Нагорнюк-Данилюком (2020, с. 127–128), що медіація у кримінальних справах є тим альтернативним способом вирішення кримінальних справ, який допомагає розвантажити судову систему (відновне правосуддя стосується неповнолітніх, що вчинили кримінальне правопорушення вперше), прискорює тривалість судового розгляду (відновне правосуддя дозволяє за декілька зустрічей вирішити всі наявні питання), дозволяє самим учасникам кримінального правопорушення вирішити свою справу (під час відновного правосуддя рішення щодо наявних питань приймають сторони медіації, медіатор слідкує за процедурою та оформленням домовленостей, а суддя оформлює ці домовленості відповідно до законодавства).

Говорячи про типи клієнтів адвоката, слід виокремлювати дитину як фізичну особу, якій адвокат дитини надає правову допомогу. Необхідно звернути увагу, що українське законодавство оперує такими спеціальними поняттями, як «забезпечення найкращих інтересів

дитини», «жорстоке поводження з дитиною», «дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах», «дитина, яка потребує додаткового захисту», «контакт з дитиною», які при- таманні лише справам за участю дитини.

Адвоката дитини слід відрізнити від осіб, що займаються адвокацією дітей. У такому випадку йдеться про дитячих адвокатів, таких як дитячий омбудсмен, дитячий комісар, юнацький комісар, дитячий захисник, дитяча комісія, юнацький омбудсмен, компетентний орган (Гаро, 2020). В Україні, на думку Г. Гаро (2020) та Л. Гретченко (2022), дитячий адвокат – це державний орган влади (дитячий омбудсмен (Уповноважений Президента з прав дитини), Міністерство молоді та спорту України, Комітет Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму, ювенальні прокурори та ювенальна поліція), орган місцевого самоврядування (соціальні служби та інші служби, що захищають права дітей), відповідальний за охорону, захист і пропаганду прав дітей та молоді як у суспільстві загалом, так і у певних сферах, а також громадські об'єднання, які надають правову допомогу у сфері захисту прав дітей. Дитяча адвокатура – це низка осіб, професіоналів і адвокатських організацій, які працюють на захист найкращих інтересів дитини, приватні установи, що займаються питаннями соціального забезпечення.

У Великій Британії, наприклад, у 2003 р. уряд Асамблеї Уельсу, установчої країни в Західній Європі, що входить до Сполученого королівства Великої Британії та Північної Ірландії, затвердив Національні стандарти з надання послуг захисту прав дітей (National Standards for the Provision of Children's Advocacy Services)¹, відповідно до яких адвокація, по-перше, полягає в тому, щоб представляти погляди, бажання та потреби дітей і молоді перед особами, які приймають рішення, і допомагає їм орієнтуватися в системі²; по-друге, прагне захистити права дітей, які можуть бути обмежені або можуть зазнати зловживань у низці сфер; по-третє, сукупність організованих заходів, що впливають на політику та дії для

досягнення позитивних змін у житті дітей на основі знань і досвіду безпосередньої роботи з дітьми, їхніми родинами та громадами. Зазначені Стандарти поширюють адвокацію для дітей та молоді віком до 21 року. Послуги надають незалежно та конфіденційно: інформацію; поради; адвокацію; представництво; підтримку. Ці стандарти послуг з адвокації є основою для планування, розвитку та перегляду практики адвокації на всіх рівнях. Вони були розроблені для служб місцевих органів влади та для волонтерських організацій, з якими вони працюють. Діти і молодь мають обрати захисника, адвоката. Наприклад, батьків, інших повнолітніх родичів, опікунів, соціальних працівників, вчителів, друзів та ін. Це називається «неформальна адвокація», «адвокація рівних». Зазначені особи можуть звертатися за порадою та підтримкою до відповідних служб за послугами з адвокації як їх адвокати. Тобто і цьому випадку дитина обирає собі адвоката – людину, якій вона довіряє висловити своє прохання, вимогу, думку, позицію, потребу тощо під час прийняття важливих рішень щодо свого життя. Можливо, це працівники соціальних служб, медичні сестри, лікарі чи будь-які сумлінні члени спільноти (Sililo-Tshishonga, 1990). Проте за необхідності дитина через послуги з адвокації може звернутися до юриста, зокрема адвоката, що безпосередньо займається адвокатською діяльністю. Людина, яка здійснює адвокацію дитини, не обов'язково має бути юристом, щоб захищати права дитини, яка їй небайдужа. Існує точка зору, що для того, щоб бути адвокатом, не потрібно досконало розумітися на законі. Багато людей, які працюють в організаціях у громадах, не є юристами, але мають базове розуміння закону, що стосується певної ситуації. Ці люди можуть допомогти дитині зрозуміти можливі варіанти та вирішити, чи потрібно викликати юриста, зокрема адвоката (Sililo-Tshishonga, 1990).

Сфера захисту прав дітей передбачає роботу команди професіоналів. Захист прав дитини у загальному розумінні означає підтримку когось шляхом підкріплення його дій або права, яке, на думку адвоката, вони мають. Наприклад, учитель може виступати за те, щоб його учням забезпечили їх право на справедливую систему оцінювання. Подібним чином батьки можуть виступати за те, щоб їх дитина отримувала спеціальне навчання в школі, якщо це необхідно. Однак це загальний спосіб, у який може відбуватися адвокація.

Адвокація дітей – це підтримка дітей, які перебувають у вразливому становищі в суспільстві

¹ National Standards for the Provision of Children's Advocacy Services. November 2002 // Article 39 : сайт. URL: <https://article39.org.uk/wp-content/uploads/2019/02/National-advocacy-standards-Nov-02.pdf> (дата звернення: 13.01.2023).

² Basic advocacy skills // School Advocacy Hamilton : сайт. URL: <https://www.schooladvocacy.ca/basic%20advocacy.pdf> (дата звернення: 13.01.2023).

або у вразливій ситуації¹. Отже, всі, хто приймає участь в адвокації дітей, виступають від імені дитини. Адвокати та соціальні працівники, як правило, є основними професіоналами, які втручаються у випадки жорстокого поводження, зневаги чи правопорушень щодо дітей. Ці ситуації стосуються судової системи у справах щодо неповнолітніх, де захисник дитини, дитячий адвокат відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки представляє найкращі інтереси дитини, тому що їй ще немає 18 років.

До обов'язків дитячого адвоката входять: збір найактуальнішої інформації, яка стосується справи (юридичне та соціальне походження батьків, розповіді дитини про факти та її почуття щодо ситуації тощо); з'ясування та представлення інтересів дитини в суді; представлення доказів на підтримку позиції; допомога дитині зрозуміти судове провадження; бути присутнім на судових засіданнях і надавати усні та письмові аргументи на підтримку найкращих інтересів дитини (це означає, що дитячий адвокат може давати рекомендації суду щодо того, що найкраще для дитини, на основі інтерв'ю з батьками / членами сім'ї, дитиною та іншими спеціалістами); брати участь в інших засіданнях у справі (наприклад, школа, яку відвідує дитина, може провести зустріч, щоб обговорити, як кейс вплине на навчальні досягнення дитини та як найкраще діяти); спілкуватися з іншими професіоналами, які знають про справу, – психологами, лікарями і соціальними працівниками; інформувати дитину про те, як просувається справа; підтримувати конфіденційність усіх записів тощо.

Слід також виділяти так зване «дитяче право» («Child Law»)². Як свідчить дослідження позитивних світових практик дитячого права, більшість країн схилиються до його існування як певної комплексної, міждисциплінарної галузі, яка включає в себе широке й різноманітне коло правовідносин, одним з учасників яких є дитина. Так, наприклад, Сто-

кгольмський центр прав дитини (Stockholm Centre for the Rights of the Child – дослідницький центр та платформа Стокгольмського університету, що здійснює дослідження та операції, зосереджені на правах дітей та юридичних питаннях, що стосуються дітей, у широкому спектрі ситуацій та в багатьох різних галузях права) визначає, що дитяче право можна охарактеризувати як сукупність усіх законів, які будь-яким способом вирішують або регулюють життєві ситуації за участю дітей, враховуючи права дітей, закріплені в Конвенції ООН про права дитини (Гаро, Бабішена, 2019; Гретченко, 2022).

Цікавим є дослідження Г. Риндзюньського та Т. Савинської (1932, с. 332), які ще до ухвалення Конвенції ООН про права дитини у книзі «Дитяче право» 1932 р. видання вже говорили про певні складові дитячого права: особисті права дітей, майнові права дітей, охорону материнства і дитинства, охорону праці неповнолітніх, соціальне страхування неповнолітніх, державне (соціальне) забезпечення неповнолітніх, опіку над неповнолітніми, патронаж, неповнолітніх у кримінальних справах як обвинувачених, неповнолітніх як свідків, засади шкільного навчання і виховання.

Ірландська дослідниця Л. Бракен (2018) підходить до теми дитячого права з позиції дитини й аналізує дитяче право Ірландії. Зокрема, йдеться про широкий спектр тем, що складають зміст дитячого права: права дитини; батьківство; донорство та сурогатне материнство; опіка та піклування; усиновлення; огляд законодавства та судової практики з питань захисту дітей; представництво дітей; участь дітей у судових провадженнях; освіта. Дослідниця також зазначає, що дитяче право стосується закону щодо дітей та молоді, охоплює аспекти міжнародного права та прав людини, конституційне право, кримінальне право, деліктне право, медичне право та закон про рівність. У ньому беруть участь різні особи: дитина, батьки (як законні, так і соціальні), члени родини, вчителі, медичні працівники, правоохоронні органи, судді, уряд, чиновники та ін. Дитяче право впливає на все суспільство, коли кожен із нас, маючи певний правовий статус у конкретній ситуації щодо захисту дитини, створює соціальне середовище, яке охоплює різні форми спільноти, повагу до особистого вибору дитини, та цінує думку дітей.

З огляду на наведені дослідження можна стверджувати, що дитяче право має міждисциплінарний характер, що виявляється в сукупності різних аспектів життя дитини (психологічний стан, правовий статус у родині,

¹ Advocacy on child rights // Child Rights Resource Centre : сайт. URL: https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/getting_it_right_chapter7_0.pdf (дата звернення: 17.01.2023); Office of the Children's Lawyer // Ontario : сайт. URL: <https://www.ontario.ca/page/office-childrens-lawyer> (дата звернення: 13.01.2023).

² What is child law? // Stockholm Centre for the Rights of the Child : сайт. URL: <https://www.su.se/stockholm-centre-for-the-rights-of-the-child/> (дата звернення: 13.01.2023).

освіта та розвиток, спілкування з дорослими, в тому числі з батьками (опікунами), представниками соціальних служб, поліції тощо), наявності законодавства, що регулює суспільні відносини за участю дитини, де тісно пов'язані публічне та приватне право, створенні спільноти дорослих, що мають повноваження діяти з метою захисту дитини, забезпечувати права дитини та адаптовувати суспільні процеси (процедури усиновлення, опіки та піклування, розгляд юридичної справи у суді) до забезпечення потреб та інтересів дитини.

Відповідно до чинного законодавства України вимоги до адвоката дитини нічим не відрізняються від вимог до адвокатів з іншою спеціалізацією. Так, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено загальні вимоги до особи, що виявила бажання стати адвокатом; порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту; процедуру отримання посвідчення адвоката України та свідчення про право на заняття адвокатською діяльністю; види адвокатської діяльності; види документів, що посвідчують повноваження адвоката на надання правової допомоги; умови дисциплінарної відповідальності адвоката тощо¹.

На відміну від українського законодавства та діяльності адвоката дитини в Україні, до адвоката дитини в Офісі дитячого адвоката («Office of the Children's Lawyer», Toronto (Ontario), Canada) – незалежній юридичній конторі в Міністерстві генерального прокурора, яка здійснює програми правосуддя від імені дітей, висуваються такі вимоги: пройти навчання з альтернативних способів вирішення спорів; знати і розуміти шляхи вирішення повсякденних конфліктних ситуацій, в які потрапляє дитина (домашнє насильство, алкоголізм батьків); розуміти поведінку дитини; розуміти симптоми дефіциту уваги з гіперактивністю та алкогольного синдрому; мати досвід опитування дітей; гарно володіти знаннями про особливості розгляду юридичних справ щодо дітей та порядок здійснення судового процесу за участю дітей тощо.

Інша справа у ставленні адвоката дитини, як і будь-якого іншого адвоката, що спеціалізується, наприклад, у земельних спорах, до підвищення своєї кваліфікації. Загальновідомо, що кожен рік адвокати України мають

пройти підвищення кваліфікації. Для цього працює сайт ВША НААУ, де розміщено всю необхідну інформацію. Для всіх адвокатів, хто бажає отримати спеціалізацію «адвокат дитини», розроблено навчальний онлайн-курс «Адвокат дитини», де можна дізнатися про: міжнародні стандарти у сфері захисту прав дитини; національне законодавство у сфері захисту прав дитини; особливості судового розгляду кримінальних проваджень за участю дитини, справ про адміністративні правопорушення та цивільних справ, які стосуються прав дитини; роль органів опіки та піклування тощо. Крім того, ВША НААУ пропонує пройти спеціалізовані модулі курсу «адвокат дитини» у сферах: кримінального, цивільного проваджень та провадження у справах про адміністративні правопорушення; охорони здоров'я дитини; дитячої психології та експертних досліджень. З метою розвитку ідеї та гуртування відповідної адвокатської спільноти на курсі здійснюється сертифікація адвокатів, ведеться реєстр адвокатів дитини, фахівці постійно поглиблюють тематичну спеціалізацію та надають інформаційний супровід і підтримку.

Адвокатами Г. Гаро та Л. Гретченко у серпні 2020 р. створено центр «Адвокат дитини» ВША НААУ², започатковано українську платформу дитячого права. Метою центру «Адвокат дитини» ВША НААУ є згуртування суспільства, зокрема мультидисциплінарної спільноти – правників усіх спеціальностей у сфері прав дитини та дитячого права, службовців у справах дітей, громадських діячів, освітян та ін. Завдяки спільній роботі цієї спільноти напрацьовуються пропозиції щодо змін профільного законодавства та формується усталена правозахисна практика із дотриманням принципу найкращого забезпечення інтересів дитини. Основними напрямками діяльності центру «Адвокат дитини» ВША НААУ є: навчальні заходи з підвищення кваліфікації адвокатів щодо надання правової допомоги дитині; антибулінгова правоосвітня платформа для правників та освітян; навчально-консультативний центр для батьків і дітей; територія кар'єрного росту «Молодіжний профорієнтаційний центр».

Наостанок слід наголосити на відкритому сьогодні питанні: спеціалізація адвокатської

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 13.01.2023).

² Центр «Адвокат дитини» ВША НААУ: приєднуйся до команди змінотворців! // Higher School of Advocacy : сайт. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/tsentr-advokat-dytyny-vsha-naaupryyednujsya-do-komandy-zminotvortsiv> (дата звернення: 13.01.2023).

діяльності в Україні має неформальний характер, є такою, що розвивається поза сферою правового регулювання. Наразі на законодавчому рівні, зокрема в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»¹, відсутні положення, відповідно до яких адвокат може обрати свою спеціалізацію, яка б мала фіксуватися органами адвокатського самоврядування, відображатися в особистому кабінеті адвоката тощо. Це неодноразово обговорювалося на сторінках наукових праць та у публікаціях українських адвокатів. З одного боку, кожен адвокат залежно від життєвих обставин, власного професійного досвіду, переконань обирає певну спеціалізацію або навіть декілька. Головне, щоб вистачало часу на добросовісне виконання обов'язків та умов договору про надання правової допомоги. З іншого боку, можливе виникнення професійної містифікації (коли самі адвокати замість простих ефективних шляхів рішень у справі розробляють складні конфігурації), рутинізації адвокатської діяльності, коли є напрацьовані алгоритми дій (Хотинська-Нор, 2019, с. 93. Це неодмінно призводить до професійного вигорання, зникнення творчого підходу до кожної справи, монотонності в роботі. На нашу думку, вирішення цього питання потребує часу, оскільки законодавче закріплення спеціалізації адвокатської діяльності може «зрегулювати» її, створюючи негативні наслідки.

ВИСНОВКИ. Підводячи підсумки, слід зазначити, що фактором, який об'єднує всіх захисників дітей, є здорова повага до дітей – малолітніх та повнолітніх. Кожен із них потребує особливої уваги з боку дорослих. У житті кожної дитини трапляються випадки, коли для неї важливо відстояти свою позицію, донести свою думку до дорослих, що її оточують. Суспільство здебільшого не розглядає дітей як таких осіб, що мають певні права нарівні дорослими. Якщо думку дитини не чують бать-

ки, на допомогу приходять інші особи, що здійснюють адвокацію. Тут необхідно чітко розуміти, що є інститут адвокатури як самоврядний орган, що здійснює захист прав дитини, та інші особи, які утворюють певну спільноту, що доносить думку дитини до інших, та здійснюють адвокацію дитини – представники соціальних служб, опіки та піклування, поліція, правозахисні організації. В цьому переліку може бути і адвокат – особа, що має відповідний правовий статус.

Адвокат дитини надає правову допомогу дітям у звичайних та прийомних сім'ях із питань сімейного права, дітям, які знаходяться у конфлікті та контакті із законом, проходять через будь-яку судову систему. Він надає необхідні консультації дорослим, щоб забезпечити високу якість життя дитини та найкращі її інтереси. Найголовнішою людиною для адвоката дитини є дитина. Філософія адвоката дитини полягає в тому, щоб гарантувати, що батьки, опікуни будь-якої дитини отримують належні інструменти, необхідні для виховання цієї дитини, гарантуючи задовільне життя.

Чинне законодавство у сфері захисту прав дитини в Україні сьогодні не містить визначення поняття «адвокат дитини» та відповідних вимог до такої спеціалізації. Це може пояснюватися тим, що українське законодавство, що регулює суспільні відносини за участю дитини, є складовою ширшого поняття «дитяче право», що включає в себе не лише законодавство, а й певні процедури (усиновлення, опіку тощо) та мультидисциплінарний склад фахівців і просто людей, що захищають дитину та її права.

Заслуговує на увагу позиція ВША НААУ та адвокатів, що в Україні є така спеціалізація, як «адвокат дитини». Кожного року адвокати обирають справи у цьому напрямі, підвищують свою кваліфікацію, формують реєстр адвокатів дитини та відповідну судову практику.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Бірюкова А. М. Адвокатура України в умовах глобалізації : монографія. Київ : Правова єдність ; Алєрта, 2018. 423 с.
2. Василів С., Чабан Я. Участь адвоката у справах щодо визначення місця проживання дітей та участі батьків у їх вихованні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2021. № 4 (32). С. 81–88. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2021.32.081>.
3. Гайдук С. І. Спеціалізація адвоката як гарантія компетентності // *Адвокатура України: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 груд. 2020 р.) / редкол.: Т. Б. Вільчик (голова) та ін. Харків : Право, 2020. С. 286–288.*
4. Гаро Г., Бабішена М. «Адвокату дитини» бути в Україні! // *Національна асоціація адвокатів України* : сайт. 22.04.2019. URL: <https://unba.org.ua/publications/4291-advokatu-ditini-buti-v-ukraini>.

¹ Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 13.01.2023).

html?fbclid=IwAR0t7URGHsu2yTsq67exg9NxW78lmkclXq2DHYtIc36CrrRQyonyYjc1qAg (дата звернення: 13.01.2023).

5. Гретченко Л. Проблеми правового захисту та притягнення до відповідальності учасників освітнього процесу в ситуації кібербулінгу // Higher School of Advocacy : сайт. 21.04.2022. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/gretchenko-larysa/articles/problemy-pravovogo-zahystu-ta-prytyagnennya-do-vidpovidalnosti-uchasnykiv-osvitnogo-protsesu-v-sytuatsiyi-kiberbulingu> (дата звернення: 13.01.2023).

6. Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2017. 800 с.

7. Нагорнюк-Данилюк О. А. Відновне правосуддя як складова ювенальної превенції. *Юридична наука*. 2020. № 5 (107). С. 127–138. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-107-5-2.16>.

8. Найкращі інтереси дитини у цивільному провадженні (серія методичних рекомендацій «Адвокат дитини») / Г. О. Гаро, О. М. Спектор, С. Л. Савицька та ін. Харків : Фактор, 2020. 96 с.

9. Рындзюнский Г. Д., Савинская Т. М. Детское право. Ленинград : Гос. учебно-пед. изд-во, 1932. 332 с.

10. Савицька С. Участь органів опіки та піклування у захисті прав та законних інтересів дитини. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 7. С. 19–23.

11. Сегада Ю. Адвокат дитини – правозахисник, психолог, друг // Національний телепроект Нові лідери : сайт. 2019. URL: https://novilidery.com/sites/default/files/leader_programs/СЕГЕДА%20-%20АДВОКАТ%20ДИТИНИ%20%20проект%20НОВІ%20ЛИДЕРИ.pdf (дата звернення: 13.01.2023).

12. Хотинська-Нор О. Спеціалізація як перспектива розвитку адвокатури України. *Право України*. 2019. № 12. С. 84–96. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2019-12-084>.

13. Bracken L. *Child Law in Ireland*. Dublin : Clarus Press, 2018. 253 p.

14. Sililo-Tshishonga N. C. What is 'a child advocate'? // South African History Online : сайт. 1990. URL: <https://www.sahistory.org.za/sites/default/files/archive-files/BSJan90.0036.4843.032.003.Jan1990.9.pdf> (дата звернення: 13.01.2023).

15. Wrigh A. C., Jaffe K. J. *Six Steps to Successful Child Advocacy: Changing the World for Children*. New York : Sage Publications, 2014. 186 p. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781483387888>.

Надійшла до редакції: 17.01.2023

Прийнята до опублікування: 10.02.2023

REFERENCES

1. Biriukova, A. M. (2018). *Advocacy of Ukraine in the context of globalization*. Legal unity; Alerta.
2. Bracken, L. (2018). *Child Law in Ireland*. Clarus Press.
3. Haiduk, S. I. (2020, December 17). *Specialization of a lawyer as a guarantee of competence* [Conference presentation abstract]. International Scientific and Practical Conference "Bar of Ukraine: current state and prospects for development", Kharkiv, Ukraine.
4. Haro, H., & Babishena, M. (2019). *"Child's Advocate" to be in Ukraine!* National Association of Lawyers of Ukraine. <https://unba.org.ua/publications/4291-advokatu-ditini-buti-v-ukraini.html?fbclid=IwAR0t7URGHsu2yTsq67exg9NxW78lmkclXq2DHYtIc36CrrRQyonyYjc1qAg>
5. Haro, H., Spector, O., Savytska, S. et al. (2020). *The best interests of the child in civil proceedings (a series of methodological recommendations "Child's lawyer")*. Factor.
6. Hretchenko, L. (2022, April 21). *Problems of legal protection and prosecution of participants in the educational process in the situation of cyberbullying*. Higher School of Advocacy. <https://www.hsa.org.ua/lectors/gretchenko-larysa/articles/problemy-pravovogo-zahystu-ta-prytyagnennya-do-vidpovidalnosti-uchasnykiv-osvitnogo-protsesu-v-sytuatsiyi-kiberbulingu>.
7. Ivanytskyi, S. O. (2017). *Theoretical foundations of the advocacy organization in Ukraine: principles and system*. Interservice.
8. Khotynska-Nor, O. (2019). Specialization as a development opportunity of the bar in Ukraine. *Law of Ukraine*, 12, 84-96. <https://doi.org/10.33498/louu-2019-12-084>.
9. Nagornyuk-Danilyuk, O. (2020). Restorative justice as a component juvenile prevention. *Juridical Science*, 5(107), 127-138. <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-107-5-2.16>.
10. Ryndzyunskii, G. D., & Savinskaya, T. M. (1932). *Children's law*. State Educational and Pedagogical Publishing House.
11. Savytska, S. (2015). Participation of guardianship and care authorities in protecting the rights and legitimate interests of the child. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 7, 19-23.
12. Sehada, Yu. (2019). *A child's lawyer is a human rights defender, a psychologist, a friend*. National TV project New Leaders. https://novilidery.com/sites/default/files/leader_programs/СЕГЕДА%20-%20АДВОКАТ%20ДИТИНИ%20%20проект%20НОВІ%20ЛИДЕРИ.pdf.

13. Sililo-Tshishonga, N. C. (1990). *What is 'a child advocate'?* South African History Online. <https://www.sahistory.org.za/sites/default/files/archive-files/BSJan90.0036.4843.032.003.Jan1990.9.pdf>.

14. Vasylyv, S., & Chaban, Ya. (2021). Lawyer's participation in cases of determination of children's residence and participation of parents in their upbringing. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences*, 4(32), 81-88. <https://doi.org/10.23939/law2021.32.081>.

15. Wrigh, A. C., & Jaffe, K. J. (2014). *Six Steps to Successful Child Advocacy: Changing the World for Children*. Sage Publications. <https://doi.org/10.4135/9781483387888>.

Received the editorial office: 17 January 2023

Accepted for publication: 10 February 2023

ЕЛЕНА ГЕННАДИЕВНА ЮШКЕВИЧ,

*кандидат юридических наук, доцент,
Харьковский национальный университет внутренних дел,
кафедра теории и истории государства и права;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0024-6070>,
e-mail: el.iushkevich@gmail.com*

АДВОКАТ РЕБЕНКА В УКРАИНЕ

Исследованы позиции ученых, адвокатов по определению понятия «адвокат ребенка». Несмотря на то, что в Украине уже почти три года осуществляется сертификация адвокатов ребенка, ведется соответствующий реестр, на сегодняшний день украинское законодательство не регламентирует понятие «адвокат ребенка», не содержит требования к такой специализации. Проанализированы возможности, которые предоставляет Высшая школа адвокатуры Национальной ассоциации адвокатов Украины для получения специализации «адвокат ребенка». Рассмотрен опыт других стран по использованию на практике понятий «адвокат ребенка в семейных судах», «адвокация детей» и установлены требования к адвокату ребенка.

Ключевые слова: адвокат ребенка, адвокат, детское право, ребенок, детский адвокат, права ребенка, несовершеннолетние.

OLENA GENNADIIVNA YUSHKEVYCH,

*Candidate in Law, Associate Professor,
Kharkiv National University of Internal Affairs,
Department of Theory and History of State and Law;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0024-6070>,
e-mail: el.iushkevich@gmail.com*

CHILD'S LAWYER IN UKRAINE

It has been analyzed the opinions of scholars and lawyers on the definition of the concept of "a child's lawyer". The author's definition on the concept of "child's lawyer" has been formulated, which should be understood as a person who carries out legal activities on the grounds and in accordance with the procedure provided for by law, and which consists in the independent professional activity of a lawyer in the field of defense, representation and provision of other types of legal assistance to a person under 18 years of age (majority). Taking into account the levels of specialization in the bar, it has been established that the specialization "child's lawyer" can be both at the corporate level (creation of a structural unit in the system of bar self-government bodies responsible for the protection of children's rights) and at the professional level (the law provides for the practice of the legal profession individually, through a law firm and a law association, which are also engaged in the protection of children's rights). It has been proved that the branch differentiation of law, based on the theory of differentiation of legal relations, is generally accepted for the specialization of Ukrainian lawyers. It has been proposed to distinguish a child as an individual to whom a child's lawyer provides legal aid, i.e., as a type of a lawyer's client. It has been noted that Ukrainian legislation operates with special concepts such as "ensuring the best interests of the child", "child abuse", "child in difficult life circumstances", "child in need of additional protection", "contact with the child", which are inherent only in cases involving a child.

It has been analyzed the opportunities provided by the Higher School of Advocacy of the National Bar Association of Ukraine for obtaining the specialization of a child lawyer. In order to develop the idea and unite the relevant lawyer community "child lawyer", lawyers are being

certified, a register of child lawyers is being maintained, and specialists are constantly deepening their thematic specialization and providing information and support.

It has been analyzed the experience of other countries regarding the use in practice of the concepts of “child’s lawyer” in family courts, “child protection advocacy” and established the requirements for a child’s lawyer.

Key words: *lawyer, advocacy, children’s law, child, child’s lawyer, children’s rights, minors.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Юшкевич О. Г. Адвокат дитини в Україні. *Право і безпека*. 2023. № 1 (88). С. 66–76. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.06>.

Citation (APA): Yushkevych, O. G. (2023). Child’s lawyer in Ukraine. *Law and Safety*, 1(88), 66–76. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.1.06>.